

ATATÜRK VE MÜZİK SANATINDA REFORM

Cevad Memduh ALTAR

Atatürk'ün, ulusal kültürde devrim çabasını kanıtlayan son elli yılı birlikte yaşamış bir sanat yazarıyım. Onun içindir ki, bu elli yıllık öyküye emeği geçenler arasında yer alabilmiş olmanın mutluluğu içindeyim. Bu yazımda herşeyden önce Ata'nın kişiliğine değişik bir yoldan ulaşmak istiyorum; ve şu ibret verici tarihsel gerçeği gözlerinizin önüne sermekle söze başlıyorum:

İstiklâl Savaşı zaferle sonuçlanınca, İngiltere Lordlar Kamarası olağanüstü bir toplantı yapar; bu toplantıya bütün yabancı büyükelçiler de katılır. Kürsüye gelen İşçi Partisi Lideri Mac Donald, Başbakan Lloyd George'dan şu soruyu cevaplandırmasını ister:

— "Hükûmete şunu sormak isterim. Hükûmet, Anadolu'yu galip devletler arasında paylaşmak amacıyla, hazineden binlerce altın aldı. İstanbul ve Boğazlar Büyük-Britanya'nın, İzmir Yunanlıların, Antalya ve yöresi İtalyanların, Adana ve yöresi de Fransızların olacaktı.

Çok şükür ki, bunların hiçbiri olmadı. Bu bölüşüm projesini, Mustafa Kemal'in süngüleri altüst etti. Bu konuyu hükûmetin açıklamasını istiyorum".

Bu soru karşısında, büyük bir üzüntü ile kürsüye gelen Lloyd George, tam bir şaşkınlık içinde şu cevabı verir:

— "İnsanlık tarihi birkaç yüzyılda ancak bir dahî yetiştirebiliyor. Şu talihsizliğe bakın ki, beklenen o dahî bugün Türkiye'de doğmuştur.

Elden ne gelir!"

İşte bu cevaba bütün İngiliz milleti baş eğdi, sonra da Lloyd George Başbakanlıktan istifa etti.

Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra Büyük Önder, önce insana yatırımın en başında gelen, akılda ve ruhta evrim ilkesine yöneldi ve insana özgü yaratma gücünün verimi olan güzel sanatların, bu arada özellikle müziğin, çağdaş nitelikteki bir anlatım kapasitesine ulaşabilmesi çabasını ön plâna alma gerçeğine inandı ve Cumhuriyetin kuruluşundan sonra öncelikle şu işlere elattı: İlk

olarak Ankara'da bir Müzik Öğretmen Okulu kuruldu. Kültürün tümü ile ilgili konuların zamanla oluşturulup geliştirilmesi çalışmalarına başlandı. İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi, uzmanlarla güçlendirildi. Ulusal Resim ve Heykel Müzesi açıldı. Devlet Orkestrası geliştirildi. Ankara'da bir Devlet Konservatuarı kuruldu. Gerekli eğitim ve öğretim süreleri sonunda: Devlet Tiyatrosu, Devlet Operası ve Devlet Balesi faaliyete geçirildi. Etnik ve folklorik kaynaklardan gereğince yararlanılabilmesini sağlama yolunda, kurumsallaşma prensibi öngörüldü ve önlemlere başvuruldu. Yüksek yetenekli çocuklarımızın, güzel sanatların her kolunda yetiştirilebilmeleri için, yasal olanaklar sağlandı. Akademik öğrenimlerini tamamlamış olan sanatçılarımız, yeni Türkiye'nin kültür elçileri olabilme yolunda harekete geçtiler ve daha nice olumlu sonuçların elde edilebilmesi olanakları üstünde önemle duruldu.

Ata, önce (1934) şöyle demişti: "... Bir ulusun yeni değişikliğinde ölçü, musikide değişikliği alabilmesi, kavrayabilmesidir..." Daha 1934 yılında, müzikte yenilenme zorunluğu açısından bu değişmez prensibi inançla savunan Ata, yepyeni bir atılıma daha önderlik etmiş ve aynı yılın Ocak ayının 22'sinde, Millî Eğitim Bakanlığında, uzmanların katılmasıyla yapılan teknik bir toplantıda, bugün 41. yılını da arkaya atmış olan Ankara Devlet Konservatuarı ile, ayrıca bir Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğünün de kurulması düşüncesinde görüş birliğine varılmıştır. Bu toplantıya katılanlara zamanın Millî Eğitim Bakanının imzasıyla gönderilmiş olan çağırı mektubunda kısaca şöyle deniyordu: "... Ulu Reiscumhurumuzun işaretleri üzerine, yeni hız alan müzik devrimimizin temel davası, yurdumuzda ulusal müziğin kurulması ve ilerlemesidir. Bu büyük ilkeye varmak için tutulacak yollar, yapılacak şeyler vardır..." İşte bu çağırı iledir ki, önce Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü kurulmuş, 1936 yılında da, hazırlıkları tamamlan-

nan Ankara Devlet Konservatuarı faaliyete geçirilmiştir. Nitekim bu ana sanat kurumu ile de zamanla yetinilememiş, geçen 40 yıl içinde İzmir'de ve İstanbul'da da birer Devlet Konservatuarı kurulmuş, Devlet Tiyatroları değişik sahnelere sahip olmuş, İstanbul'da da birer Devlet Opera ve Balesi ile, Devlet Tiyatrosu kurularak yıllardır çalışmalarını sürdürmüş ve Uluslararası İstanbul Festivaline katkıda bulunmuştur.

Atatürk, yetenekli gençlerin son yıllarda karşılaştığımız kıvanç verici başarılarından yıllarca önce, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 1936 yılı Beşinci Dönem toplantısının açılış nutkunda şöyle demişti: "... Güzel sanatlara da alâkanızı yeniden canlandırmak isterim. Ankara'da bir Konservatuar ve bir Temsil Akademisi kurulmakta olmasını zikretmek, benim için bir hazdır.

... Güzel sanatların her şubesi için, Kamutayın göstereceği alâka ve emek, milletin insanî ve medenî hayatı ve çalışkanlık veriminin artması için çok tesirlidir."

1934 yılını izleyen yıllarda, güzel sanatlarımızın, çağdaş uygarlık düzeyine, özlü geleneklerimizden esinlenerek ulaşma çabası, daha da hızlanmıştı. Ne yazık ki, bütün bu başarıların öncülüğünü yapan genç kuşak sanatçılarımızın, içte ve dışta parlak zaferlere aday olduklarını kanıtladıkları yıllarda Ata, tohumlarını elleriyle attığı, bu insana yatırım çabasının mutlu ürünlerini göremiyecaktı; çünkü başarı meyvalarının derlenmeye başlanacağı döneme girmeden Ata'yı kaybetmişti. Bu acı ölüm, herşeyden önce, yenilenmekte olan kültür geleneklerimiz için en büyük kayıptı; ama atılan tohumlar yeşermiş, yıllar boyunca özlenen meyvaları, 1940 yılından sonra derlenmeye başlanmıştı. Çağdaş bilimin uluslararası nitelikteki ortak tekniğinden güç alarak oluşup gelişen, yeni ve taze bir sanat kültürünün ilerleyişine, hiçbir engel düşünülmezdi ve bu tür engelleme önlemlerinin bundan böyle de hiçbir etkisi olamayacaktır. Ancak gecikme ve geciktirilmeler olabilir, ama bütün bunlara sabırla, tahammülle, yani akılla karşı koymak gerekir ve er-geç karşı konulacağına da kimsenin şüphe etmemesi, kutsal bir inanç olmanın niteliğini taşır.

... Dünyada insana, yani kültüre yatırım yapmış olan ülkelerin hepsinde, önce uluslararası sanat alanında, yabancı kültürler arasındaki yerini, eşit hak ve düzeyde almış bulunan yabancı sanat ve müzik eserlerini, iyi tanımak ve gereğince tanıtmak ve bu tür eserleri eksiksiz uygulamakla işe başlanır. Uluslararası nitelikteki sanat alanına eşit düzeyde eser verebilmek ise, ancak çağdaş bilimin uluslararası değerdeki ortak tekniğinden

yararlanarak yapılacak eğitim ve öğretimle mümkündür. Yani bu yoldan elde edilecek eserleri, kendimize olduğu kadar, uluslararası alana da maledebilmemiz gerekmektedir. Bu böyle olursa, uluslararası değere ulaşmış çağdaş kültürümüz var demektir. Bunun aksinden de, uluslararası nitelikteki kültür düzeyinde, eşit hakla yeralamam tanınamam anlamı ortaya çıkar. Çağdaş kültür dünyasındaki yerimi gereğince alabildiğim takdirde, batı, hatta tüm dünya beni, yani benim kültür geleneklerimden beslenen çağdaş yaratıcılığımı gereğince anlamakta gecikmeyecektir; yirminci yüzyıla yakışır kültürel varlığımı, ister istemez benimsiyecektir. İşte Ata'nın, ulusal ruh ve geleneklerimizden özünü alarak oluşturacağımız çağdaş kültürü elde edebilmemiz yolunda harcadığı insanüstü çabanın nedeni budur.

Şimdi biraz da çağdaş kültür atılımlarımızın, içte ve dışta yarattığı verimli sonuçlara değinelim:

1939 yılında, yani Ata'nın ölümünden bir yıl sonra, Ankara Devlet Konservatuarının üç yıllık öğrencileri, Türkiye'de ilk olarak Mozart'ın Bastien ve Bastienne adlı operasının (Singspiel) Ankara ve dolayısıyla Türkiye premierini, güzel türkçemizle ve üstün başarı ile gerçekleştirebildikleri için, zamanın ünlü yazarı rahmetli Halit Fahri Ozansoy. Son Posta Gazetesindeki makalesinde şöyle diyordu: "... Türk zekâsının, ilim gibi, sanatın her dalında metotla çalışırsa, hep böyle başarılar yaratacağına şüphe yok. Buna o gece bir kere daha iman ettim..."

Ankara Devlet Konservatuarı öğrencileri, 1940 yılında, yani dört yıllık bir eğitim ve öğretimden sonra, Türkiye'de ilk olarak ünlü İtalyan "verismo" türü bestecisi G. Puccini'nin Madama Butterfly operasının 2. perdesini başarıyla sahneye koymuştu. Bakınız bundan bir yıl sonra yine Devlet Konservatuarı öğrencileri tarafından yalnız ikinci perdesi oynanmış olan (Mayıs 1941) Puccini'nin Tosca operası için de yazar rahmetli Nahit Sırrı Örik şöyle demiştir: "... Geçen sene Devlet Konservatuarı öğrencileri tarafından oynanan Madama Butterfly operasının ikinci perdesi bizleri Avrupa sahnelerine bile nasip olmıyan bir hadise ile karşılaştırmıştı... Tosca'nın ikinci perdesini seyredenler, muhakkak ki, kurulması biraz geç kalmış olan Türk operasının artık sağlam temellere dayandığına inanarak salondan çıkmışlardır." Aynı oyunları izlemiş olan zamanın ünlü yazarı Akagündüz de Ulus Gazetesindeki makalesinde şöyle diyordu: "... Biz operayı, bir zümre için değil, bir millet için hazırlıyoruz..."

Aradan yıllar geçmiş, Ulusal Türk Operası repertuarı, ulusal operamızın ilk örneklerini

derliyebilme yeteneğini yavaş yavaş elde etmiye başlamıştı. Nitekim ilk olarak 1953 yılında, Devlet Operası sanatçıları, ünlü bestecimiz Ahmet Adnan Saygun'un, repertuarın 1 sayılı eseri olan Kerem operasını, 22 Mart 1953 Pazar gecesi, büyük bir başarı ile sahneye koymuşlardır. Değerli müzikologumuz rahmetli Halil Bedii Yönetken, yurttan ilk olarak oluşan böylesine bir kültür olayı karşısında, Devlet Operası Dergisine gönderdiği yazının sonunu şu kani ile bağlamaktan kendini alamamıştır: "... Tam ve gerçek, dörtbaşı mamur bir Türk operası temsili, Türk müzik tarihinde ancak "Kerem" in temsili ile mümkün olmuştur". Ne var ki, A. A. Saygun, Kerem'den de önce, gene ulu Ata'nın direktifleriyle küçük çapta iki opera yazmış, ama 1973 yılında tamamlayıp 1. Uluslararası İstanbul Festivalinde, İstanbul Devlet Operası tarafından oynanmış bulunan Köroğlu operasıyla, ulusal opera repertuarımızı ikinci büyük müziksel sahne eseriyle de zenginleştirmiştir.

Kültür devrimlerimizin dış ülkelerdeki yankılarını belirtmek için de, kıvanç verici örnekler arasından birkaçını açıklamakla yetineceğim.

Devlet Operası sanatçılarından ve başarılı virtüözlerimizden bazıları, zamanla yurt dışına taşmayı başarmışlardır; Avrupa ve Amerika'nın bellibaşlı sahnelerinde alkışlanmışlardır; yabancı basında göğüs kabartıcı eleştiriler almışlardır.

Uluslararası opera literatürünün en önemli eserlerinden bazıları, üstün bir oyun yeteneği ile sahneye konmuştur. Bu tür eserlerin Ankara'daki ilk temsilieri, Atatürk Devleti'sinin, en büyük operaları bile oynayabilecek düzeye ulaşmış sanatçılara sahip olma yolunda geliştiğini uzak ülkelere kadar duyurmuştur. Şimdi bu gerçeğe çok önemli bir örnek verelim:

Ünlü Çek bestecisi Bedrich Smetana'nın Satılmış Nişanlı operasının, İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru (1943) Ankara'da yapılan Türkiye premiyeri, istilaya uğruyan, parçalanmış, felâket içinde kıvranan Çekoslovakya'nın Londra'ya sığınan yöneticilerini, ne derece etkilemiş olacak ki, sürgündeki Devlet Başkanı Dr. Beneş, Türkiye'nin Millî Eğitim Bakanına Londra'dan şu telgrafı çekmekten kendini alamamıştır: "Bu operanın, günün bilinen koşulları altında oynanmış olması, kanımca Türkiye'nin, tüm Çekoslovak ulusunun son derecede takdirini gerektiren bir davranışdır. Çekler, özellikle içinde buldukları durumun nezaketi karşısında, böylesine bir hareket ve davranıştan ötürü, Türk milletine son derecede minnet ve şükran duyguları beslemektedir".

1958 - 1959 yılları konser sezonunda Ankara'ya davet edilen ünlü Alman orkestra yöneticisi Hans von Benda, Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasıyla yönettiği bir konserden sonra, zamanın Millî Eğitim Bakanına şöyle demiştir: "Türkiye bu çalışmalarıyla, büyük bir bunalım geçirmekte olan batı uygarlığının savunulması sorumluluğunu da üzerine almış oluyor..." Ne dikkate değer bir yorum! Türkiye kırkyılda bir, tüm dünyayı kasıp kavuran bir savaşta katılmamayı nasılsa başarıyor da, kendi kültürel kaderini işliyebilme fırsatını elde edebiliyor; böylece görülmemiş bir bunalım içinde kıvranan batı uygarlığının savunulması sorumluluğunu da üzerine almış oluyor, ya da üzerine almış bir ülke olarak tanımlanabiliyor (!). İşitilmemiş bir şey! İşte Atatürk devrimlerinin altın çağı. İşte Ata'nın, ulusal ruh ve yetenekleri, çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırabilme çabasının, yabancı bir dille yorumu!

Aradan henüz birkaç yıl daha geçmişti ki, günün birinde Devlet Operamız, uluslararası repertuarın en üstün eserlerinden biri olan, büyük Alman bestecisi Richard Strauss'ın, Oskar Wilde'in aynı adı taşıyan eserini işliyerek oluşturduğu Salome operasını sahneye koyabilecek düzeye de gelmişti (1960). Richard Strauss 1949'da ölmüştü. Eserinin oynanmasından bir gün önce, oğlu Dr. Franz Strauss tarafından Devlet Operası Genel Müdürlüğüne gönderilen telgrafta aynen şöyle deniyordu: "... Türkiye, sahneye konması son derece güç olan bu eseri oynamakla, batı kültüründeki gelişimde yeni bir dönem açmış bulunuyor..."

Buraya kadar, Atatürk ile başlayan, çağdaş uygarlık düzeyine kültürde de ulaşabilme çabalarımızı ve bu arada çağdaş müzik devrimimizin oluşum ve gelişimi ile ilgili aşamaları, kademe kademe açıklayacak bir perspektifi gözlerinizin önüne sermiye çalıştım. Görülüyor ki, Ata'nın, çağdaş kültürümüzün doğuşuna beslediği inanç, herşeyden önce, yetenekli Türk gencinin başarı gücüne olan güvencinin ve müsbit bilime beslediği sarsılmaz bağlılığın verimidir.

Cumhuriyetin hemen başlarında (1923), müzik reformuna başlangıç olmak üzere davet edilmiş bulunan Avusturyalı büyük sanat adamı Joseph Marx, raporunun bir yerinde şöyle demişti: "... Türkiye..., ileri müzik sanatına önem veren bir ülke olarak, büyük rol oynamaya adaydır; batı memleketlerinde okuyan Türk bestecileri, önemli eserler meydana getirmektedirler..."

İşte bu aşamalardan sonra geçen yıllar içinde, Ata'nın direktifleri altında gelişen hazırlar

liklar oldukça ilerlemiş ve her ülkede olduğu gibi bizde de bir Devlet Konservatuvarının kurulmasını gerçekleştirecek yolda esaslı adımlar atılmıştır: hatta günün birinde, ünlü Alman bestecisi Prof. Paul Hindemith, sırf bu iş için Ankara'ya davet edilmiştir. Ankara Devlet Konservatuvarı, Prof. Hindemith'in ve ünlü tiyatro ve opera uzmanı Prof. Carl Ebert'in uzunca yıllar süren çalışma ve gözetimi altında 1935 - 1936 yılında kurulabilmiştir.

Prof. Paul Hindemith, Türkiye'de durumu iyice inceledikten sonra bakanlığa sunmuş olduğu raporda şöyle diyordu: "... Bazı uluslara vergi olan müzik yeteneğinin, bu yolda uygulanması gereken değişmez ölçülere tamamen uyabilecek nitelikte olduğuna Türkiye'de şahit oldum.

Türklerin müzige olağanüstü oranda yetenekleri var, teknik başarının her türünü kolay benimsemiş bakımından sahip oldukları güç... planlı bir reform uygulanması halinde, Türklerin az zamanda, müzik alanında da yetkili bir ulus haline gelmesine olanak sağlayacaktır..."

Şimdi sizlere, Ata'nın ölümünü izliyen günlerde, üzüntü ile sarsılan yabancı birçok yazar arasından seçtiğim iki ünlü yazarın, büyük kurtarıcı, çok-sesli çağdaş Türk sanat müziğinin reformunda önderi Ata'mız hakkındaki görüş ve kanılarını açıklamakla bu yazıma son vereceğim:

Bakınız ünlü Belçikalı yazar Raymond Cartier, Ata'nın ölümü üzerine Le Nouveliste Dergisinde

yayınladığı makede ne diyor: "... Devrin yüksek şahsiyetleri, kitaplarda, konferanslarda, Türkiye'nin asla değişmeyeceğini ilan etmişlerdi. Halbuki Türkiye ölmeden değişti, hem de kökünden ve baştan aşağı değişti... Bu nasıl oldu? Sadece oradan bir insan geçti. Orta boylu, herkes gibi yürüyen, bakışları ve gözlerinin ışığı müstesna bir adam... Onun adı Mustafa Kemal'dir".

Atatürk ile görüşebilme yeteneğini zamanında elde etmiş olan ünlü Fransız yazarı George Benneb de Ata'nın ölümü günlerinde yayınladığı makede, bu eşsiz insan hakkındaki düşüncesini şu satırlarla açıklamaktan kendini alamamıştı: "... Tarihte büyük bir diplomatın veya ünlü bir kumandanın hayatını okuduğumuz zaman, onun yüzünü, sözünü, bakışlarını tahayyül etmekten zevk duyar ve kendi kendimize: Onu görsek, tanışsak ne iyi olurdu, deriz. Bugün Türkiye'nin mukadderatını idare eden büyük inkilâpçı Kemal Atatürk'ün heyecanlı hayatını yıllar geçtikten sonra hayranlıkla öğrendikleri zaman, hiç şüphesiz çocuklarımız da böyle düşüneceklerdir.

Bize savaşlarından birini anlatıyordu: Görüyorsunuz ya dedi, birçok zaferler kazandım. Fakat bunların en büyüğünden sonra bile her akşam, savaş alanlarında ölen bütün askerleri düşünerek içimde derin bir keder duyuyorum.

Cesaret ve zekâsından başka yüreği bu kadar alıcnep olan böyle bir şefin yurdu için mucizeler yaratmış olmasına şaşılabilir mi?"

• **Dünyada en kuvvetli adam en çok yalnız durandır.**

• **Bir insanın ilk işi nedir? Cevap açık: Kendisi olmak.**

Henrik IBSEN

• **Dünyada en büyük şey kişisel memnuniyetli bilmektir.**

• **Yaşamayı bilmek benim işim ve sanatımdır.**

• **Kedimle oynarken benim onunla eğlenmemden daha çok onun benimle eğlenip eğlenmediğini kim bilir?**

• **Hayat bir rüyadır. Uyanınca uyuruz, uyuyunca uyanırız.**

• **Acı çekmekten korkan insan, korktuğu şeyden acı çekiyordur.**

Michel de MONTAIGNE